

О.В. Шелехань, М.С. Осипенко *

МЕЧ СКИФСЬКОГО ЧАСУ ІЗ ЗАМКОВОЇ ГОРИ У КИЄВІ (за матеріалами досліджень В.В. Хвойки)

Статтю присвячено публікації меча, що зберігається у фондах Національного музею історії України. Знахідка походить із розкопок В.В. Хвойки кінця XIX ст. на Замковій горі у Києві. За аналогіями з поховальних комплексів меч датується IV ст. до н. е.

К л ю ч о в і с л о в а: Середнє Подніпров'я, скіфський час, меч.

У фондах Національного музею історії України зберігається одна з найбільших в Україні збірок матеріалів до вивчення скіфської культури. Колекція клинкової зброї з музею не раз привертала увагу дослідників (Мелюкова 1964; Шрамко та ін. 1970; Черненко 1985; Махортых, Ієвлев 2001). Основна частина знахідок була нещодавно розглянута у низці статей (Діденко, Шелехань 2016а; 2016б; 2017). Утім, поза увагою лишився ще один цікавий екземпляр з колекції В.В. Хвойки, публікації якого присвячено цю статтю.

Меч (інв. № В2050/630) походить із колекцій фондової групи «Київ Х—XIII ст. — столиця давньоруської держави» сектору «Середньовічної археології». Серед речей фондової групи трапляються знахідки від неоліту до раннього модерного часу, очевидно, це робилося задля збереження цілісності колекції. Внаслідок невідповідності фондосховища та відсутності у минулому комплексної роботи над археологічними колекціями, згаданий меч оминали увагою колеги-медієвісти, тому він і не потрапив до нашої уваги раніше.

Згідно архівної документації музею, меч був виявлений під час археологічних робіт

В.В. Хвойки в кінці XIX ст. на Замковій (Фролівській) Горі в Києві, та власноручно записаний автором знахідки до археологічного каталогу «Міського музею старожитностей і мистецтв» у 1897 р. Враховуючи недостатній методичний рівень археологічних робіт, багато цінної інформації з контексту знахідки були втрачені безпосередньо під час їх виконання. Так, наприклад, поруч із мечем, в одній «ямі», було виявлено різні залізні предмети, які мали суттєво пізнішу хронологію.

Сучасний стан знахідки незадовільний, меч складається з чотирьох не з'єднаних фрагментів. Тому лише з певною долею ймовірності можна відтворити його первинний вигляд (рис. 1, 1). Напевно, він належить до кола мечів з овальним навершям. Рукоятка та навершя, наскільки можна це припускати з форми збережених частин, викувані з однієї заготовки. Клинок двосічний, лінзоподібний у перетині, плавно звужений до вістря. Розуміючи непевність ситуації, судячи зі збережених решток можна обережно припустити, що меч відноситься до скіфського часу. Втім, ажурних деталей чи зооморфного орнаменту, так само як і оздоб з коштовних чи органічних матеріалів, що можуть траплятися на подібного типу скіфських мечах, не виявлено. Додатково, відсутність перехрестя змушує з пересторогою ставитись до цієї знахідки. Тому запропонована інтерпретація пропонується у якості дискусії.

Детальні метричні параметри представлено у табл. 1.

Таблиця 1. Метричні параметри меча із Замкової Гори

Table 1. Metrical parameters of the sword from Zamkova Hora

Параметри	Навершя	Руків'я	Перехрестя	Клинок
Ширина	5	2,5	—	3,9
Довжина/ висота	1,8	7—8	5—6	40—42
Товщина	0,6	1,1	—	0,7

* ШЕЛЕХАНЬ Олександр Володимирович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України, ORCID 000-0002-3907-0239, oleksandr_shelekhani@iananu.org.ua

ОСИПЕНКО Максим Сергійович — науковий співробітник відділу збереження фондів сектору «Середньовічна археологія» Національного музею історії України, ORCID 000-0002-7974-877X, osypenko.ms@gmail.com

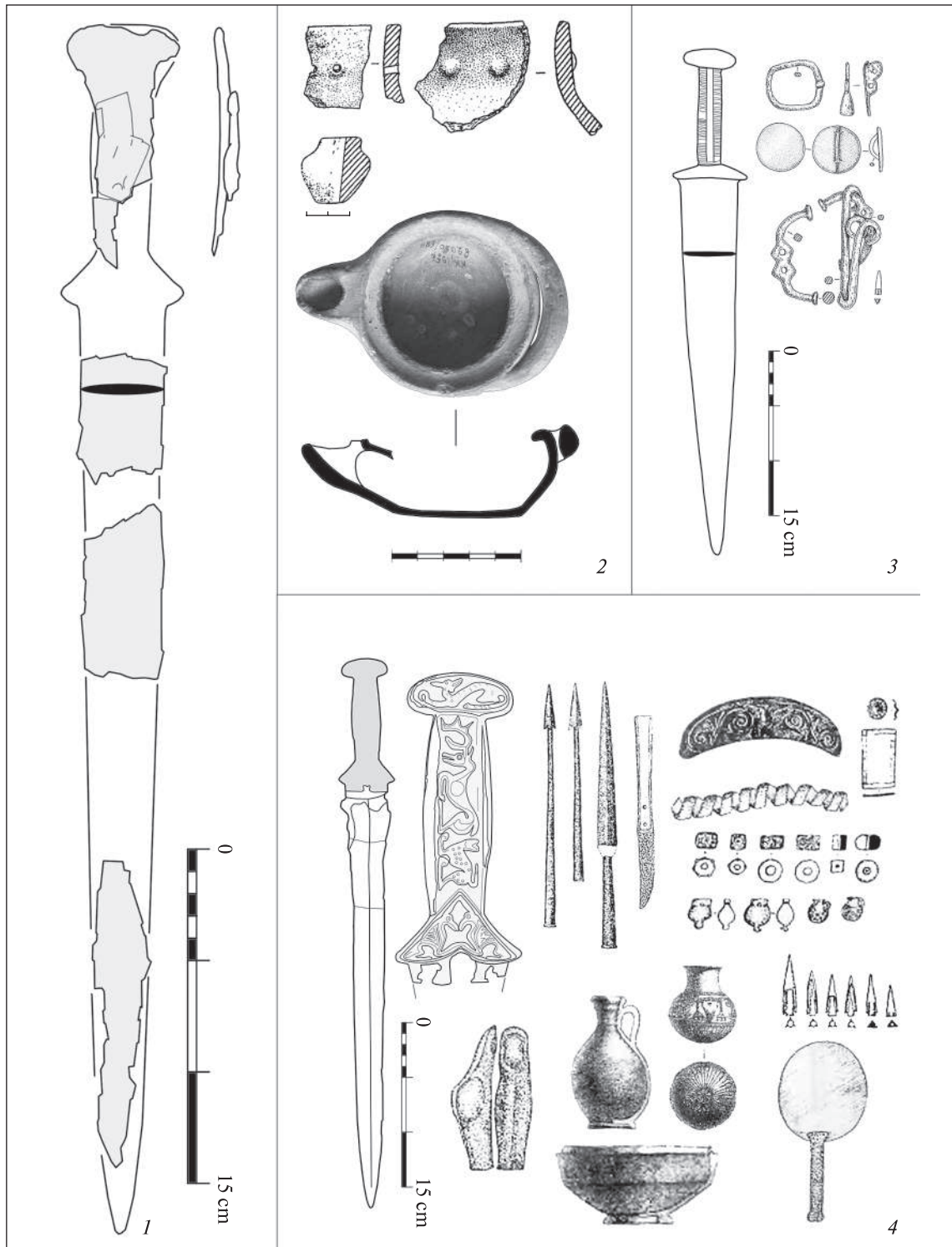

Рис. 1. Знахідки із Замкової Гори та аналогії мечу. 1 — Меч із Замкової Гори, графічна реконструкція; 2 — керамічні вироби із Замкової Гори; 3 — Перещепине, курган 12, поховання 1; 4 — Старий Мерчик, курган 11

Fig. 1. Finds from Zamkova Hora and analogies to the sword: 1 — sword from Zamkova Hora, graphic reconstruction; 2 — pottery from Zamkova Hora; 3 — Pereshchepyne, barrow 12, grave 1; 4 — Staryi Merchuk, barrow 11

Мечі з овальним навершям представлені у поховальних пам'ятках класичної скіфської культури. У Лісостепу, наприклад, вони з'являються вже у першій половині IV ст. до

н. е., що демонструє знахідка з некрополя Перещепине, курган 12, поховання 1 (рис. 1, 3) (Махортых 2012, с. 157). Класичні представники цього типу широко розповсюдились дещо

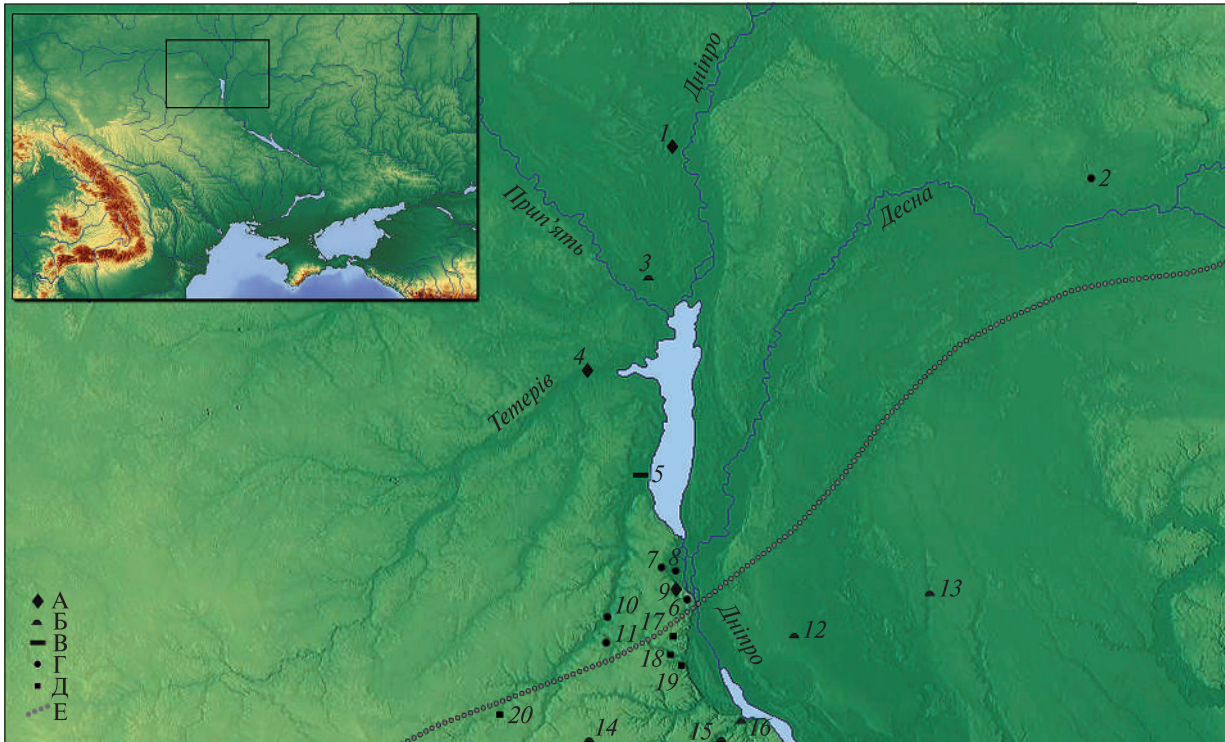

Рис. 2. Знахідки клинкової зброї на межі Лісу та Лісостепу Київського Подніпров'я (А — знахідки на поселеннях чи городищах; Б — знахідки в курганних похованнях; В — знахідки з безкурганних поховань; Г — знахідки без археологічного контексту; Д — основні городища регіону; Е — межа лісової та лісостепової природних зон). 1 — Асаревичі; 2 — Мена; 3 — Ладижичі; 4 — Оране; 5 — Козаровичі; 6 — Київ (Зелений Сад); 7 — Київ (Вітряні Гори); 8 — Київ (Оболонь); 9 — Київ (Замкова Гора); 10 — Білогородка; 11 — Забір'я; 12 — Бориспіль; 13 — Пилипчичі; 14 — Переп'ятиха; 15 — Близнюки; 16 — Трипілля; 17 — Хотів; 18 — Круглик; 19 — Ходосівка; 20 — Млинок

Fig. 2. Bladed weapon finds on the borders of the forest and forest-steppe areas (A — settlement finds; B — burial finds; C — finds from flat graves; G — chance finds; D — main hillforts of this region; E — boundary between forest and forest-steppe). 1 — Asarevichi; 2 — Mena; 3 — Ladyzhychi; 4 — Orane; 5 — Kozarovychi; 6 — Zelenyi Sad; 7 — Kyiv (Vitriani Hory); 8 — Kyiv (Oboblon); 9 — Kyiv (Zamkova Hora); 10 — Bilohorodka; 11 — Zabiria; 12 — Boryspil; 13 — Pylypchychi; 14 — Perepiatykha; 15 — Blyzniuky; 16 — Trypillia; 17 — Khotiv; 18 — Kruhlyk; 19 — Khodosivka; 20 — Mlynok

пізніше. Зокрема, два мечі, церемоніальний та пересічний без коштовного плакування, зафіксовано у похованні Колбіно, курган 36 середини — третьої чверті IV ст. до н. е. Кінцем цього сторіччя датується церемоніальний меч зі Старого Мерчика, курган 11 (рис. 1, 3) (Бандуровський, Буйнов 2000, с. 78; Гречко, Карнаух 2011, с. 249; Монахов 1999, с. 47—52).

У Степу низка церемоніальних виробів, одразу п'ять аналогічних зразків, відомі з царського кургану Чортотлик, що датується третьою чвертю або останньою третиною IV ст. до н. е. Хоча не виключено, що комплекс поховального інвентарю перш ніж осісти у похованні міг бути у вжитку принаймні кілька десятків років (Болтрик, Фіалко 1995, с. 4; Алексеев 2003, с. 267—268). У зв'язку з цим варто згадати й знахідки коштовно оздоблених мечів з кургану Кекуватського та Восьмого П'ятибратнього, що з більшою ймовірністю належать саме до середини IV ст. до н. е. (Treister 1999, р. 79; Виноградов 2005, с. 271).

Місце знахідки меча є доволі цікавим в історичному контексті. За скіфського часу цей мікрорегіон, північна околиця Лісостепу, був свого роду контактною зоною між культурними світами Лісу та Лісостепу (рис. 2). Зокрема, в цей час тут співіснували носії підгірцівської групи пам'яток та середньодніпровського варіанту скіфської культури лісостепу (Шекун 1995, с. 152—158; Жаров, Жарова 2002, с. 118; Максимов, Петровская 2008; Кравченко 2017, с. 31). При чому тут фіксується не тільки проникнення окремих матеріалів, а й існування у Подніпров'ї підгірцівських поселень аж до широти Трахтемирова (Петровська 1971, с. 9, рис. 1; Рассадін 2005, с. 19, 67).

Випадкові знахідки мечів та кинджалів на Київщині фіксуються на високому плато правого берега Дніпра ще за ранньоскіфського часу. Це, зокрема, стосується знахідки з Києва, з місцевості Зелений Сад¹ (Мелюкова 1964,

¹ Сучасний Хрещатий Парк.

табл. 15, 9). Також із Києва, але з низовинної місцевості під назвою Вітряні Гори походить інша архаїчна знахідка (Белозор, Скорый 1985, с. 255). Дещо західніше, у басейні Ірпеня, зафіксовано кинджал Забір'я (Петровська, Іванов 1975, с. 64). Хоча слід зазначити, що останній було знайдено на оранці, на місці курганного некрополя. Тож, імовірно, що він походить зі знищеної поховальної споруди (Максимов, Петровская 2008, с. 8).

Знахідки середньоскіфського часу фіксуються переважно в низині. До них відносимо, передусім, випадкову знахідку меча з Києва (Оболонь) (Махортых, Іевлев 2001, с. 101). Дві інші знахідки пов'язані з підгірцевськими пам'ятками. Так, один кинджал походить з ґрунтового некрополя Козаровичі (Петровська 1971а, с. 14), а меч з Ораного було знайдено на території підгірцівського поселення (Петровська 1971б, с. 83).

Слід також згадати найбільш північні, напевно, знахідки скіфської клинкової зброї, що походять з околиць милоградського городища Асаревичі у Білорусі (Лошенко 2011, с. 172). Зазначимо, що на Асаревичах було зафіксовано й значну кількість скіфських вістр стріл, що на думку О.М. Мельниковської, свідчило про вторгнення племен з Лісостепу (Мельниковская 1967, с. 14). Хоча найбільш імовірним агресором у цьому випадку могли виступати кочовики, адже припускається, що низовина між Дніпром та Десною слугувала транзитною територією для скіфських набігів (Ильинская, Тереножкин 1983, с. 310; Черненко 1987, с. 82). У цьому контексті заслуговує на увагу припущення Д.В. Каравайка про те, що могло приваблювати кочовиків у лісовій зоні. На думку дослідника, найбільш імовірною здобиччю для них могла бути худоба (Каравайко 2004, с. 31).

Знахідки зброї кінця V—IV ст. до н. е. у більшій мірі розпорошені по карті. Також у цей час ареал аналогічних мечів, так само як і їх кількість, дещо скорочується (Шелехань 2016, с. 182). Окрім меча із Замкової Гори, до цього горизонту належить меч, знайдений у басейні р. Ірпінь біля с. Білогородка. Цікаво, що у цьому ж районі зафіксовано два поселення скіфського часу.

Відомі в цей час і знахідки з поховань: з курганного некрополя під Борисполем (Язвена Могила) (Яковенко 1965, с. 157) та з кургану біля с. Ладижичі в гирлі р. Прип'ять (Антонович 1893, с. 21—22). Останній пункт, напевно, є найпівнічнішою скіфською поховальною пам'яткою, яка була споруджена в глибині ми-

лоградського ареалу (Максимов, Петровская 2008, с. 8—9, 57).

Важливо, що окрім меча, із Замкової Гори походять інші знахідки скіфського часу. Передусім, мова йде про відкритий сіроглиняний одноріжковий світильник з низьким тупом та горизонтальною ручкою (рис. 1, 2; інв. № В2050/684) (Шовкопляс 1958, с. 138). Згідно сучасних досліджень, подібні вироби відомі з кінця V ст. до н. е., отримуючи найбільше поширення у IV ст. до н. е. (Журавлев и др. 2007, с. 115, кат. 283). Також тут було знайдено характерні фрагменти ліпного посуду з наколами по вінцю. Згідно цього, дослідники припускають існування на Замковій Горі підгірцівського поселення (Шовкопляс 1958, с. 138; Хомчик, Шовкопляс 1984, с. 83). Втім, топографія пам'ятки не дозволяє беззаперечно погодитись з таким висновком. Сьогодні висота гори над долиною р. Дніпро становить близько 80 м. У той же час, підгірцівські поселення, зазвичай, розміщувались на піщаних терасах або у заплаві (Петровська 1971, с. 11; Рассадин 2005, с. 19).

Тож, навіть якщо меч разом із керамічними виробами дійсно належав шарам однієї пам'ятки, слід висловити з цього приводу кілька зауважень. Попри багаторічні дослідження скіфських старожитностей у лісостепу, добре задокументовані знахідки клинкової зброї на поселенських пам'ятках залишаються рідкістю. Передусім, спадає на думку кинджал, який було виявлено на бермі захисних споруд Трахтемирівського городища разом із ушкодженими вістрями стріл. Це, а також масове поховання у ямі на пам'ятці наштовхнуло дослідників на думку, що зброя була втрачена внаслідок атаки кочовиків (Фіалко, Болтрик 2003, с. 76). Зовсім в іншому контексті було зафіксовано фрагмент клинка з Люботинського городища. Він походить з господарської ями 78-13-63, розташованої неподалік від ковальського горну. У цьому випадку можна припускати місцеве виробництво зброї (Шрамко 1998, с. 66; Шрамко 1994, с. 53).

На жаль, решта поселенських знахідок мечів та кинджалів не може бути точно інтерпретована. У кращому випадку вони фіксуються в культурному шарі чи господарській ямі без жодних додаткових свідчень про особливості їх залягання (див. напр.: Ильинская 1957, с. 17; Моруженко 1982, с. 21). Переважна більшість екземплярів, як і зазначені із Замкової Гори, Білогородки, Ораного тощо, прив'язуються до поселенської структури регіону лише умовно.

Разом з тим, курганні могильники північної околиці Лісостепу з певною долею імовірності можуть бути ототожені безпосередньо зі скіфським кочовим компонентом. Це припущення висувалось щодо Посульських некрополів, розташованих на перетині комунікацій північної частини Лівобережного Лісостепу (Бессонова 1999, с. 148). Крім того на межі Лісу та Лісостепу може бути простежений широтний суходільний шлях, котрий маркують крупні вершницькі могильники (Черненко 1987, с. 82; Бессонова 2000, с. 120—121). Тому не можна відкидати можливості того, що поширення випадкових знахідок зброї на північній околиці Лісостепу також пов'язане з діяльністю кочовиків (Мурзин 2013, с. 32).

Слід згадати ще одну категорію речей, що були поширені у Середньому Подніпров'ї, і які також значною мірою представлені як слабо задокументовані знахідки чи скарби. Мова йде про ажурні бронзові прикраси. Згідно з С.Є. Рассадіним, артефакти різного культурного забарвлення свідчать про далекоюсяжні контакти місцевого населення із Кавказом та Поволжям. Дослідник припускав існування в цьому регіоні торгівельного шляху і пов'язував його із т. зв. шляхом до іседонів, що згадувався в Історії Геродота (Рассадін 1991, с. 114—115). Утім, на нашу думку, у Східній Європі трансфер речей за ранньої залізної доби міг відбуватись, передусім, завдяки діяльності кочовиків. На користь цього можуть свідчити знахідки передньоазійських імпортованих та кочівницьких речей в ареалі ананьїнської культури (Погребова, Раевский 1989, 40) на Дніпровському Лівобережжі (Бандуровский, Черненко 1999, с. 27) та на Середньому Придніпров'ї (Фіалко, Болрик 2003, с. 76, рис. 29; Рассадін 2005, с. 28). З оглядом на зазначені дослідження, ми можемо припустити, що і на Київщині, в ареалі підгірцівської групи, випадкові знахідки зброї могли бути принесені й втрачені саме номадами.

Таким чином, опублікований меч із Замкової Гори доповнює нечисленну вибірку клинкової зброї IV ст. до н. е. півночі Середнього Подніпров'я. Враховуючи супутній матеріал, не можна виключати, що меч походить із шарів поселення IV ст. до н. е. Але топографія знахідки та історичний контекст, найімовірніше, свідчать про те, що він належав кочовикам.

Антонович, В.Б. 1893. *Раскопки в стране древлян*. Санкт-Петербург.

Бандуровский, А.В., Буйнов, Ю.В. 2000. *Курганы скифского времени Харьковской области (северскодонецкий вариант)*. Киев.

Бандуровский, А.В., Черненко, Е.В. 1999. Ахеменидские вещи из Люботинского могильника. *Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья*. 3, с. 27-30.

Белозор, В.П., Скорый, С.А. 1985. Архаический скифский меч из Киева. *Советская археология*. 1, с. 255-256.

Бессонова, С.С. 1999. Український лісостеп скіфського часу. Історико-географічна ситуація. *Археологія*. 1, с. 148-160.

Бессонова, С.С. 2000. Деякі закономірності розміщення пам'яток скіфського часу в Українському Лівобережному Лісостепу. *Археологія*. 2, с. 116-131.

Болтрик, Ю.В., Фіалко, О.Є. 1995. Могили скіфських царів другої половини IV ст. до н. е. (пошук історичних реалій). *Археологія*. 2, с. 3-12.

Виноградов, Ю.А. 2005. Босфор Киммерийский. В: Марченко, К.К. (ред.) *Греки и варвары Северного Причерноморья в скифскую эпоху*. Санкт-Петербург, с. 211-276.

Діденко, С.В., Шелехань, О.В. 2016а. Кинджали скіфського часу із нетиповими перехрестями (за матеріалами Національного музею історії України). *Археологія*. 2, с. 65-77.

Діденко, С.В., Шелехань, О.В. 2016б. Клинкова зброя часів скіфської архаїки у зібранні Національного музею історії України. В: Сосновська, Т.В. (ред.) *Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць*. Київ, с. 34-41.

Діденко, С.В., Шелехань, О.В. 2017. Мечі та кинджали періоду скіфської класики в зібранні Національного музею історії України. *Археологія і давня історія України*. 2 (23), с. 271-278.

Жаров, Г.В., Жарова, Т.Н. 2002. Археологическая разведка на Черниговщине. *Археологичні відкриття в Україні 2000—2001 рр.* Київ, с. 116-118.

Журавлев, Д.В., Быковская, Н.В., Желтикова, А.Л. 2007. *Светильники VI — первой половины III вв. до н. э.* Киев, т. 1.

Ильинская, В.А. Новые раскопки на городище у с. Басовка в 1957 году. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. 1957/11.

Ильинская, В.А., Тереножкин, А.И. 1983. *Скифия VII—IV вв. до н. э.* Киев.

Каравайко, Д.В. 2004. До причини появи городищ юхнівської культури. В: Скорий, С.А. (ред.) *Від Киммерії до Сарматії*. Київ, с. 31-33.

Кравченко, Е.А. 2017. Топографія і ландшафт. Оборонні споруди Хотівського городища. В: Кравченко, Е.А. (ред.) *Хотівське городище (новітні дослідження)*. Київ, с. 13-33.

Максимов, Е.В., Петровская, Е.А. 2008. *Древности скифского времени Киевского Поднепровья*. Полтава.

Махортых, С.В., Иевлев, С.М. 2001. Скифские мечи и кинжалы из собрания Национального музея истории Украины. *Древности Северского Донца*. 5, с. 100-107.

Мельниковская, О.Н. 1967. *Племена Южной Белоруссии в раннем железном веке*. Москва.

Мелюкова, А.И. 1964. Вооружение скифов. *Свод археологических источников*. Д1-4.

Моруженко, А.А. Отчет Лесостепной скифской экспедиции Донецкого госуниверситета о работах в 1982 году. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. 1982/140.

Мурзин, В.Ю. 2013. Про північні межі Геродотової Скіфії. *Археологія*. 2, с. 29-33.

Петровська, Є.О. 1971а. Підгірцівські пам'ятки Київського Подніпров'я. *Археологія*. 2, с. 9-22.

- Петровська, Є.О. 1971б. Стародавні знахідки з с. Ораного на Київщині. *Археологія*. 3, с. 83-85.
- Петровська, Є.О., Іванов, І.І. 1975. Акінак із с. Забір'я поблизу Києва. *Археологія*. 16, с. 64.
- Погребова, М.Н., Раевский, Д.С. 1989. К вопросу об «отложившихся скифах» (Негод., IV, 22). *Вестник древней истории*. 1 (188), с. 40-65.
- Рассадин, С.Е. 1991. Украшения подгорцевского типа. В: Гаврилов, А.В. (ред.) *Проблемы археологии Северного Причерноморья*. Херсон, с. 110-116.
- Рассадин, С.Е. 2005. *Милоградская культура: ареал, хронология, этнос*. Минск.
- Фіалко, О.Є., Болтрик, Ю.В., 2003. *Напад скіфів на Трахтемирівське городище*. Київ.
- Хомчик, М.О., Шовкопляс, Г.М. 1984. Знахідки ранньої пори залізного віку з Києва (із збірок Державного історичного музею УРСР). *Археологія*. 46, с. 80-87.
- Черненко, Е.В. Скифские мечи и кинжалы (свод источников). *Научный архив Института археологии НАН Украины*. 1985/107.
- Черненко, О.Є. 1987. О топографии курганных могильников Посулья. Киммерийцы и скифы. *Тез. докл. Всесоюзного семинара, посвященного памяти А.И. Тереножкина*. Кировоград, с. 82.
- Шекун, А.В. 1995. Могильник милоградской культуры у с. Деснянка близ Чернигова. *Археологічні старожитності Подесення. Мат-ли історико-археол. семінару, присвяченого 70-річчю Г.О. Кузнецова*. Чернігів, с. 152-158.
- Шрамко, Б.А. 1998. *Люботинское городище*. Харьков.
- Шрамко, Б.А., Фомін, Л.Д., Солнцев, Л.А. 1970. Техніка виготовлення наступальної зброї із заліза й сталі. *Археологія*. XXIII, с. 40-59.
- Шрамко, И.Б. 1994. Развитие кузнечного ремесла у племен бассейнов Ворсклы и Псла в скифскую эпоху. *Древности*. 1, с. 43-56.
- Шовкопляс, Г.М. 1958. Археологічні пам'ятки гори Киселівки в Києві. *Праці Київського державного Історичного музею*. 1, с. 133-157.
- Шелехань, О.В. 2016. Клиновка зброя скіфського типу на теренах Східноєвропейського Лісостепу. *Археологія і давня історія України*. 2 (19), с. 179-188.
- Яковенко, Е.В. 1965. Некрополь скіфського часу біля м. Бориспіль. *Археологія*. XVIII, с. 150-160.
- Treister, M. 1999. The workshop of the gorytos and scabbard overlays. *Scythian gold. treasures of ancient Ukraine*. In: Reeder, E.D. (eds.). New York, p. 71-81.

Надійшла 14.02.2019

Oleksandr V. Shelekhani¹, Maksym S. Osypenko²

¹PhD, Research fellow, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine), ORCID 000-0002-3907-0239, oleksandr_shelekhani@iananu.org.ua

²Research fellow of the sector of Mediaeval archaeology of the research department of preservation, National Museum of History of Ukraine (Kyiv, Ukraine), ORCID 000-0002-7974-877X, osypenko.ms@gmail.com

SCYTHIAN-TIME SWORD FROM ZAMKOVA HORA IN KYIV (on the Materials of V.V. Khvoika Research)

The sword from excavations provided by V.V. Khvoika is published in this article. The artifact was found in the late 19th century at Zamkova Hora in the historical part of Kyiv. Its form reconstructed quite relatively. Due to extant fragments, it was a middle-size specimen with oval pommel and triangular (?) crossguard. Due to the analogous burial finds (Pereshchepyne, barrow 12; Staryi Merchyk, barrow 11), it is dated by the 4th c. BC.

Region, where the sword was found, during the Scythian time was a borderland. Here lived peoples of the Pidhirtsi and Middle-Dnieper groups of Scythian archaeological culture of the forest-steppe. Besides the sword at the Zamkova Hora Pidhirtsi-type pottery fragments and grey-clay oil lamp of the late 5th - 4th c. BC were found. Therefore, it was assumed that at this locality Pidhirtsi settlement was situated. However, it should be noted that monuments' topography do not inherent for settlements of this group.

In general, chance finds of swords and daggers in Kyiv region were fixed both at high and low landscapes. At the valleys, they could occur not far away from the Pidhirtsi settlements or directly on their surface. Nevertheless, it shouldn't be forgotten that a part of the chance finds could be remnants of the destroyed burials, which also had low topography.

Due to mentioned thoughts, it is hard to interpret the sword from Zamkova Hora. It is only possible to assume that chance finds of the Scythian weaponry at the north of Middle Dnieper region probably belonged to nomads.

Key words: Middle Dnieper region, Scythian time, sword.

A.V. Shelехань¹, М.С. Осипенко²

¹Кандидат исторических наук, научный сотрудник Института археологии НАН Украины, ORCID 000-0002-3907-0239, oleksandr_shelekhani@iananu.org.ua

²Научный сотрудник отдела сохранения фондов сектора «Средневековая археология» Национального музея истории Украины, ORCID 000-0002-7974-877X, osypenko.ms@gmail.com

МЕЧ СКИФСКОГО ВРЕМЕНИ С ЗАМКОВОЙ ГОРЫ В КИЕВЕ (по материалам исследований В.В. Хвойки)

В статье публикуется меч из раскопок В.В. Хвойки, обнаруженный в конце XIX века на Замковой Горе в историческом центре Киева. Первоначальная его форма восстанавливается с определенной долей вероятности. Судя по сохранившимся фрагментам, это образец средних размеров с овальным навершием и треугольным (?) перекрестием. Согласно находкам аналогичных экземпляров в погребениях (Перешепино, к. 12; Старый Мерчик, к. 11), он датируется IV в. до н. э.

Регион, в котором был обнаружен меч, в скифское время был контактной зоной, где проживали носители памятников подгорцевской группы и среднеднепровского варианта скифской культуры. Примечательно, что кроме меча на Замковой Горе были обнаружены характерные фрагменты керамики, а также сероглиняный светильник конца V—IV вв. до н. э. Исходя из этого предполагалось, что в скифское время здесь функционировало подгорцевское поселение. Однако, топография памятника не характерна для древностей этой группы.

Учитывая все вышесказанное, сложно с уверенностью интерпретировать меч с Замковой Горы. Можно лишь предположить, что с большей долей уверенности случайные находки скифского клинкового оружия на севере Среднего Поднепровья были утеряны кочевниками.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Среднее Поднепровье, скифское время, меч

References

- Antonovich, V.B. 1893. *Raskopki v strane drevlian*. Sankt-Petersburg.
- Bandurovskii, A.V., Buinov, Iu.V. 2000. *Kurgany skifskogo vremeni Kharkovskoi oblasti (severskodonetskii variant)*. Kyiv.
- Bandurovskii, A.V., Chernenko, E.V. 1999. Akhemenidskie veshchi iz Liubotinskogo mogilnika. *Problemy skifo-sarmatskoi arkheologii Severnogo Prichernomoria*. 3, pp. 27-30.
- Belozor V.P., Skoryi, S.A. 1985. Arkhaicheskii skifskii mech iz Kiev. *Sovetskaia arkheologiya*. 1, pp. 255-256.
- Bessonova, S.S. 1999. Ukrainskyi lisostep skifskoho chasu. Istoryko - heohrafichna sytuatsiia. *Arkheolohiia*. 1, pp. 148-160.
- Bessonova, S.S. 2000. Deiaki zakonornosti rozmishchennia pamiatok skifskoho chasu v Ukrainkomu Livoberezhnomu Lisostepu. *Arkheolohiia*. 2, pp. 116-131.
- Boltryk, Yu.V., Fialko, O.Ye. 1995. Mohyly skifskyykh tsariv druhoi polovyny IV st. do n. e. (poshuk istorychnykh realii). *Arkheolohiia*. 2, pp. 3-12.
- Chernenko, E.V. Skifskie mechi i kinzhaly (svod istochnikov). *Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy*. № 1985/107.
- Chernenko, O.E. 1987. O topografii kurgannykh mogilnikov Posulia. Kimmeriitsy i skify. *Tezisy doklada Vsesoiuznogo seminaru posviashchennogo pamiaty A.I. Terenozhkina*. Kirovograd, p. 82.
- Didenko, S.V., Shelekhan, O.V. 2016a. Kyndzhaly skifskoho chasu iz netypovymi perekhrestiamy (za materialamy Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy). *Arkheolohiia*. 2, pp. 65-77.
- Didenko, S.V., Shelekhan, O.V. 2016b. Klynkova zbroia chasiv skifskoi arkhaiy u zibranni Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy. *Naukovyi visnyk Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats* (ed. T.V. Sosnovska). Kyiv, pp. 34-41.
- Didenko, S.V., Shelekhan, O.V. 2017. Mechi ta kyndzhaly periodu skifskoi klasyky v zibranni Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. 2 (23), pp. 271-278.
- Fialko, O.Ye., Boltryk, Yu.V. 2003. *Napad skifiv na Trakhtemyrivske horodyshe*. Kyiv.
- Ilinskaia, V.A. Novye raskopki na gorodishche u s. Basovka v 1957 godu. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy*. № 1957/11.
- Ilinskaia, V.A., Terenozhkin, A.I. 1983. *Skifia VII-IV vv do n. e.* Kuiv.
- Karavaiko, D.V. 2004. Do prychny poiavy horodyshech yukhnivskoi kultury. In: Skoryi, S.A. (ed.). *Vid Kimmerii do Sarmatii*. Kyiv, pp. 31-33.
- Khomchuk, M.O., Shovkoplias, H.M. 1984. Znakhidky rannoi pory zaliznogo viku z Kyieva (iz zbirk Derzhavnogo istorychnogo muzeiu URSR). *Arkheolohiia*. 46, pp. 80-87.
- Kravchenko, E.A. 2017. Topografiia i landshaft. Oboronni sporudy Khotivskoho horodyshecha. In: Kravchenko, E.A. (ed.). *Khotivske horodyshe (novitni doslidzhennia)*. Kyiv, pp. 13-33.
- Makhortykh, S.V., Ievlev, S.M. 2001. Skifskie mechi i kinzhaly iz sobrannia Natsionalnogo muzeia istorii Ukrainy. *Drevnosti Severskogo Dontsa. Sbornik nauchnykh statei*. 5, pp. 100-107.
- Maksimov, E.V., Petrovskaia, E.A. 2008. *Drevnosti skifskogo vremeni Kievskogo Podneprovya*. Poltava.
- Melnikovskaia, O.N. 1967. *Plemena Yuzhnoi Belorussii v rannem zheleznom veke* Moskva.
- Meliukova, A.I. 1964. Vooruzhenie skifov. *Svod arkheologicheskikh istochnikov*. № D1-4.
- Moruzhenko, A.A. Otchet Lesostepnoi skifskoi ekspeditsii Donetskogo gosuniversiteta o robotakh v 1982 godu. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy*. № 1982/140.
- Murzyn, V.Yu. 2013. Pro pivnichni mezhi Herodotovoii Skifii. *Arkheolohiia*. 2, pp. 29-33.
- Petrovska, Ye.O. 1971a. Pidhirsivski pam'iatky Kyivskoho Podniprovia. *Arkheolohiia*. 2, pp. 9-22.
- Petrovska, Ye.O. 1971b. Starodavni znakhidky z s. Oranoho na Kyivshchyni. *Arkheolohiia*. 3, pp. 83-85.
- Petrovska, Ye.O., Ivanov, I.I. 1975. Akinak iz s. Zabria poblyzu Kyieva. *Arkheolohiia*. 16, p. 64.
- Pogrebova, M.N., Raevskii, D.S. 1989. K voprosu ob otlozhivshikhsia skifakh (Herod., IV 22). *Vestnik drevnei istorii*. 1 (188), pp. 40-65.
- Rassadin, S.E. Ukrasheniia podgortsevskogo tipa. In: Gavrilov, A.V. (red.). *Problemy arkheologii Severnogo Prichernomoria*. Kherson, 1991, pp. 110-116.
- Rassadin, S.E. 2005. *Milogradskaia kultura: areal, khronologiya, etnos*. Minsk.
- Shelekhan, O.V. 2016. Klynkova zbroia skifskoho typu na terenakh Skhidnoievropeiskoho Lisostepu. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. 2 (19), pp. 179-188.
- Shekun, A.V. 1995. Mogilnik milogradskoi kultury u s. Desnianka bliz Chernigova. *Arkheolohichni starozhytnosti Podesennia. Materialy istoryko-arkheolohichnogo seminaru, prysviachenoho 70-richchiu H.O. Kuznetsova*. Chernihiv, pp. 152-158.

- Shovkopliias, H.M. 1958. Arkheolohichni pamiatky hory Kyselivky v Kyievi. *Pratsi Kyivskoho derzhavnoho Istorychnoho muzeiu*. 1, pp. 133-157.
- Shramko, B.A. 1998. *Liubotinskoe gorodishche*. Kharkov.
- Shramko, B.A., Fomin, L.D., Solntsev, L.A. 1970. Tekhnika vyhotovlennia nastupalnoi zbroi iz zaliza y stali. *Arkheolohiia*. XXI-II, pp. 40-59.
- Shramko, I.B. 1994. Razvitie kuznechnogo remesla u plemen basseinov Vorskly i Psla v skifskuiu epokhu. *Drevnosti*. 1, pp. 43-56.
- Treister, M. 1999. The workshop of the gorytos and scabbard overlays. In: Reeder, E.D. (ed.). *Scythian gold. treasures of ancient Ukraine*. New York, pp. 71-81.
- Vinogradov, Yu.A. 2005. Bospor Kimmeriiskii. In: Marchenko, K.K. (red.). *Greki i varvary Severnogo Prichernomoria v skifskuiu epokhu*. Sankt-Petersburg, pp. 211-276.
- Yakovenko, E.V. 1965. Nekropol skifskoho chasu bilia m. Boryspil. *Arkheolohiia*. XVIII, pp. 150-160.
- Zharov, G.V Zharova, T.N 2002. Arkheologicheskaia razvedka na Chernigovshchine. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 2000-2001 rr.* Kyiv, pp. 116-118.
- Zhuravlev, D.V., Bykovskaia, N.V., Zheltikova, A.L. 2007. *Svetilniki VI - pervoi poloviny III vv. do n. e.* Kyiv, vol. 1.